

Tekstologija i granice nacionalne filologije: zaboravljena drama Govor božićni

Tatarin, Milovan

Source / Izvornik: **Croatica : časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, 2015, 39, 33 - 52**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:116849>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

TEKSTOLOGIJA I GRANICE NACIONALNE FILOLOGIJE

Zaboravljena drama *Govor božićni*

Milovan Tatarin

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Polazeći od pretpostavke da su granice nacionalne filologije određene poznavanjem njezina korpusa, u radu se na primjeru drame *Govor božićni* pokazuje u kojoj je zapravo mjeri dopreporodna hrvatska književnost istražena i dostupna. Riječ je o prikazanju u kojem je obrađena tema poklonstva mudraca za koju se inače tvrdi da je izostala iz hrvatske ranonovovjekovne drame božićne tematike, izuzme li se prikazanje koje su u veljači 1615. izvele redovnice ženskoga benediktinskog samostana Svetoga Spasa u Šibeniku, čiji se tekst međutim nije sačuvao. *Govor božićni* potvrđuje da crkveni teatar – prigodan i vezan za blagdane – nije ugasnuo, neovisno o izmjenama poetikâ i promjenama u žanrovskom sustavu, pa i unatoč zabranama da se sakralni prostor koristi kao pozornica.

Ključne riječi: hrvatska drama, *Govor božićni*, poklonstvo mudraca

Pišući o jednom segmentu dubrovačke drame 16. vijeka, Armin Pavić zapravo žaluje: “Za čudo je kako nam je malo dubrovačkih prikazanja, prema broju njihovih drama ostalih vrsti sačuvano. Ako uzmemo na um, koliko bijaše po Dubrovniku crkava i manastira, ne ćemo pofaliti tvrdeći, da ih je sigurno bilo veoma mnogo, ali da pred nastalom svjetskom dramom šesnaestoga vieka ostaše zaboravljene” (1871: 71). Činjenica da u doba rene-

sanse tek Mavro Vetranović (1482. ili 1483–1576) piše prikazanja – dramske tekstove čiji je predmet uzet iz Staroga i Novoga zavjeta te životopisa svetaca – obično se objašnjava time da se dubrovačka ranonovovjekovna kultura zarana emancipirala od oblika srednjovjekovnog života pa tako i od medijskih žanrova, koje su zamijenile literarnije i estetiziranije vrste popularne u talijanskoj književnosti. Arhivsko gradivo sustavno šuti o izvedbama tijekom božićnih i uskrasnih blagdana, pa je tim vredniji podatak da je 22. prosinca 1537. godine Malo vijeće odobrilo – uz suglasnost fratara – da se u crkvi Svetoga Franje izvede misterij o rođenju našega Gospodina Isusa Krista. Tu je odluku Miroslav Pantić povezao s Vetranovićevom dramom *Od poroda Jezusova* (1962: 205–206), premda malovijećnička odluka ničim ne sugerira da je riječ upravo o tom djelu.¹ Ipak, prihvaćena je njegova teza, valjda i zato što iz rečenoga doba ne poznajemo nijedan drugi sličan prikazanski tekst, a i zato što kronologiju Vetranovićevih djela tek nagađamo pa je svaki potencijalni orijentir važan.

U novijim pregledima dramske produkcije 17. stoljeća u Dubrovniku o prikazanjima se ne govori. U prvi se mah čini da je odgovor na pitanje zašto je tomu tako jednostavan: zato što se takvi tekstovi nisu pisali. Razlog možda treba tražiti u zabrani uprizorenja svetih sadržaja, što je određeno na dijecezanskoj sinodi 10. svibnja 1606. koju je sazvaio Fabio Tempestivo, dubrovački nadbiskup od 1602. do 1616. godine:

De Sacrorum gestoru(m) representatione. Scripturae Sacrae historiae, Sanctorum Martyria, et actiones, et etiam Passio Domini Nostri Jesu Christi quasi ex scaena, siue alio quocunque modo, siue in sacro, siue in profano loco, aut etiam in Monialium Monasteriis nullatenus represententur, cum exemplo constet, ex iis magis oblectari astantes, et ad risum, et scandalum saepius excitari, quam ad pietatem accendi nisi de Archiepiscopi, uel eius Generalis Vicarii licentia, quae non concedatur nisi [re maturè pensata] ad populi deuotionem, et pietatem augenda(m) conducere iudicatum fuerit. (Kolendić 1906: 730, bilješka 4)

(O prikazivanju svetih čina. Povijesti iz Svetoga pisma, mučeništva i postupke svetaca, a napose muku Gospodina našega Isusa Krista neka se nipošto ne prikazuje kao na pozornici, niti na bilo kakav drugi način, bilo na posvećenom ili na profanom mjestu, pa ni u samostanima redovnica, jer je po primjeru poznato da se prisutni time više uveseljavaju i češće potiču na smijeh i sablazan nego što se navode na pobožnost, osim ako se ima dopuštenje nadbiskupa ili njegova generalnog vikara,

¹ Josip Mihojević, recimo, pretpostavlja da je “za izvedbu bilo odabrano neko od anonimnih prikazanja” (1996: 111).

koje neka se daje samo kada se [nakon pomna razmatranja stvari] prosudi da će se time dovesti do veće pobožnosti i bogobožnosti kod puka.)²

Koliko su bile važne posljedice te odluke toliko je važno i ono što se zbivalo prije njezina donošenja, naime, nedvojbeno je postojala navada da se biblijski ili hagiografski sadržaji obrađuju u dramskoj formi i javno izvode. Stoga se ne može odlučno tvrditi što se s prikazanjima u to doba događalo: je li ta vrsta doista nestala ili je postojala i izvodila se, ali prijepisi do nas nisu stigli. Prije će biti drugo nego prvo, što može potvrditi drama *Vrhu porođenja Jezusova* za koju rukopis br. 203 Arhiva Male braće u Dubrovniku tvrdi da je izvedena “na ponoća u mnogo poštovanijeh otaca od Reda svetoga Dominika”. U rukopisu određeno kao prikazanje, *Vrhu porođenja Jezusova* pripovijeda blagovijesno-božićne događaje slijedom Lukina evanđeosko ga izvješća (anđelovo navještenje, posjet Marije rođakinji Elizabeti), uz pastoralizaciju mističnoga događaja kroz likove pastira, a neki su se dijelovi pjevali: *kanta* pastir iza grma, u dva navrata anđeo, a jednom i kor anđela. Prepisivač zacijelo u predlošku nije našao koje je točno godine *Vrhu porođenja Jezusova* izvedeno pa je zapisao samo da je to bilo “166”, pa ne znamo je li to bilo prije ili poslije potresa. Ipak, podatak je dragocjen: to da su s 24. na 25. prosinca u ambijentu dominikanske crkve vjernici mogli svjedočiti uprizorenju misterija Isusova rođenja svjedoči da kazališne prikazbe nisu bile organizirane samo na otvorenim prostorima grada (ispred Kneževa dvora) ili u plemićkim kućama nego da je pozornica bila i crkva. Konačno, *Vrhu porođenja Jezusova* pripada skromnom korpusu drama božićnoga ciklusa, a zasad je to i jedini primjer koji nedvojbeno pripada 17. stoljeću. Tek u 18. stoljeću oživjet će zanimanje za božićnu pastoralu ili tzv. “pastirske razgovore”, idilične prikaze Isusova rođenja ispričovijedanog iz perspektive pastira i pastirica: *Porodenje Gospodinovo* Antuna Gleđevića (1656. ili 1657–1728), izvedeno 1703. u cavtatskoj crkvi svetoga Nikole, *Razgovor pastijera za Božića* (1755) Josipa Betondića (1709–1764), *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova jedne djevojčice Dubrovkinje* (Mleci, 1757) Anice Bošković (1714–1804), *Zbor pastijerski skupljen na polju od Betlema više poroda Jezusova* (1761) Benedikte Gradić (1688–1771) i *Razgovor pastirski vrhu porođenja Gospodinova* (1764) Lukrecije Bogašinić (1710–1784).

² Preveo Stanko Andrić.

Kad se govori o hrvatskoj drami božićne tematike, neovisno gdje je i kad nastala tijekom srednjovjekovlja i ranonovovjekovlja, svejednako se ističe da od triju tema iz toga ciklusa – navještenje, rođenje, poklonstvo mudraca – posljednja nije zasvjedočena nikakvim tekstom, što, dakako, ne znači da takva prikazanja nisu postojala. Kao prilog tomu navodi se predstava o poklonstvu triju mudraca (“rappresentatione de tre Magi”) koju je u dva navrata – uvečer, “u vrijeme Zdrave Marije”, u petak i subotu 27. i 28. veljače 1615 – izvelo sedam mladih redovnica ženskoga benediktinskog samostana Svetoga Spasa u Šibeniku (Kolendić 1912: 393–400). Redovnice su bile bogato kostimirane, neke “alla croata”, neke “all’ italiana”, dapače, sestra Anđela Difnik bila je “odjevena kao crnac s obojenim licem i rukama na kojima je imala metalne narukvice, u muškom odijelu kao kralj s turbanom na glavi” (Livaković 1984: 20). Na pozornici je bila postavljena štalica, a u kolijevci je djevojčica Helena Mihetić glumila maloga Isusa. Predstavu je gledalo mnogo plemkinja – jedan svjedok kaže da ih je bilo između trideset i četrdeset, drugi da ih je bilo dvadeset – koje su rodbinski povezane s redovnicama, ali i “mnogo drugih koje stanuju u blizini samostana”, došla su šibenska gospoda i pučani, a subotnja izvedba priređena je zato da bi ju mogla vidjeti jedna gospođa:

Te večeri nije mogla doći slušati i vidjeti rečenu predstavu žena gosp. Ivana Laudonića, nije joj bilo moguće zbog nemoći, starosti i nepokretljivosti. Njoj u čast slijedeći dan, prošle subote navečer u vrijeme Zdrave Marije, pošto je ona došla teškom mukom praćena od svoje rodbine, pred zatvorenim vratima ponovljena je predstava protiv moje volje, iako sam se jako opirala i prvi i drugi put da se predstava izvodi bez dozvole (Livaković 1984: 22).

Za predstavu je postojalo veliko zanimanje pa se mnogo svijeta natiskalo oko crkve i samostana, “koji su pravili nered, prijeteći i drmajući vrata kako bi provalili. A isto tako i kod otvora gdje su se postavljale nove rešetke ulazila su djeca u crkvu” (Livaković 1984: 22). Već u nedjelju, 1. ožujka 1615, redovnice su procesuirane, a časna majka Gabrijela Tobolović branila se, među ostalim, tvrdnjom da je “znala da je još pet ili šest godina ranije bila izvedena jedna druga duhovna predstava u vrijeme kad još nisam bila starješica” (Livaković 1984: 23).

Da su dubrovačke redovnice priređivale predstave u svojim samostanima – a prije potresa bilo ih je osam – nema zapisa, premda se u zabrani iz 1606. godine navodi da se ne smije prikazivati ni u ženskim samostanima. Istina, kadšto se govorilo da je *Muka Isukrstova* Marije Bettere Dimitrović (1671–1765) – prepjev oratorija *La Passione di Gesù Cristo, Signor Nostro*

Pietra Metastasija (1698–1782) – bila namijenjena nekom od *dumanskih manastijera*, gdje se možda izvodila u vrijeme Uskrsa, no to su samo nagađanja (Kolendić 1955: 238; Novak 1978: 456–457).

Sačuvalo se međutim jedno božićno prikazanje naslovljeno *Govor božićni* u kojem je riječ o Herodu i trima mudracima. Odavna ga je, no sasvim uzgredno spomenuo Franjo Fancev, ne kazujući u kojem ga je rukopisu vidio, a iz nekoga je razloga ustvrdio da je sastavljeno iz dvaju dijelova: prvome je natpis *Razgovor pastijerski za Božića*, drugome *Govor božićni* (Fancev 1927: 21, bilješka 45). Iako je naveo da je u drugim rukopisima našao da se “prvi dio” pripisuje Betondiću, iako se između *Razgovora pastijerskog za Božića* i *Govora božićnog* nalaze tri pjesme (*Pjesan porođenja Jezusova*, *Druga pjesan od porođenja Gospodinova*,³ *Začinka Djevičina sinku Jezusu*⁴), nije u tim tekstovima vidio dva neovisna djela, nego “dramatizaciju u dva dijela”.

Govor božićni nalazi se u rukopisu br. 126 koji je načinio Klement Rajčević (oko 1774–1832), vjerojatno u prvim desetljećima 19. stoljeća. Nepoznati se pjesnik nadahnio Matejevim evanđeljem (2, 1–12, 16), jer u Lukinu o magima nema riječi – a u ostalima ni o Isusovu rođenju – pa u 226 stihova ispriповijedao susret Heroda i mudraca te njihov izlazak pred maloga Isusa, kad ga daruju zlatom, tamjanom i smirnom. Pjesnik je šturo biblijsko izvješće amplificirao već i zato što je prozu transformirao u stihove, a mudraci nose imena koja su se u zapadnom kršćanstvu ustalila od 8. stoljeća: Gaspar, Baldazar i Melkior. Tekst nije podijeljen na prizore, najvećim je dijelom pisan osmeračkim katrenima (*abab/aabb*), a dio koji pjevaju anđeli, zatim replike mudraca koji Isusu dijele darove, kao i ono što mudracima govori “glas s neba” pisano je polimetričnim katrenom (8+8+8+4). Posljednja je strofa drame sestina (*aabbcc*).

Drama započinje Irudovim monologom, koji je zabrinut da će mu kraljevstvo biti oteto pa “redovnike, poglavice i zakonitelje” pita gdje će se roditi Krist. Taj dio u Bibliji glasi:

Kad to ču kralj Herod, uplaši se, a s njim i sav Jeruzalem. Szava sve glavare svećeničke i narodne književnike, te se u njih uze propitkivati gdje se ima roditi Krist. “U Betlehemu judejskom – odgovoriše mu – jer je ovako pisao prorok:

³ To je pjesma *U to vrijeme godišta*.

⁴ Riječ je o varijanti pjesme *Šikanje Blažene Djevice Marije svomu sinku Jezusu Serafina Bunića* (1632–1721).

‘Betleheme, zemljo Judina, ti nipošto nisi najmanji među Judinim gradovima, jer će iz tebe izići vođa koji će biti pastir naroda moga – Izraela.’” (Mt 2, 3–6)

U drami je riječ o jedanaest katrena, a najveći je dio otišao na Irudovo reflektiranje o veličini i moći njegove vlasti. Kad se savjetnici uklone, ulaze mudraci, a Irud ih najprije hvali, pa ih moli da mu jave gdje se nalazi dijete jer mu se i sâm želi pokloniti. U ime mudraca odgovara mu Gaspar, obećavajući da će ga o svemu obavijestiti “er kraljevske tvê skladnosti / nam kazo si biļeg pravi” (s. 79–80). Biblija ništa ne govori o Herodovu laskanju mudracima, kao što ne prenosi ni njihov odgovor, nego jednostavno kaže: “Oni, saslušavši kralja, pođoše” (Mt 2, 9). U tom trenutku radnja se prekida pjesmom koju pjevaju anđeli (ne kaže se koliko njih), a riječ je o interpretaciji himna *Slava Bogu na visini* (*Gloria in excelsis Deo*). Taj je dio u prikazanje ušao – kao motiv – iz Lukina evanđelja jer se ondje kaže da se anđelu – koji je pastirima navijestio rođenje Isusovo – pridružilo “mnoštvo vojske nebeske” (Lk 2, 13) koja je zapjevala: “Slava Bogu na visini i na zemlji mir ljudima koje ljubi!” (Lk 2, 14). Evo kako glasi anđeoski himan:

Slava Bogu na visini!
 I na zemlji mir ljudima dobre volje.
 Hvalimo Te. Blagoslivljamo Te, klanjamo Ti se, slavimo Te.
 Zahvaljujemo Ti radi velike slave Tvoje.
 Gospodine Bože, Kralju nebeski, Bože Oče Svemogućí.
 Gospodine Sine jedinorođeni, Isuse Kriste, Gospodine Bože, jaganjče Božji,
 Sine Očev.

Koji oduzimaš grijehе svijeta, smiluj nam se.
 Koji oduzimaš grijehе svijeta, primi našu molitvu.
 Koji sjediš s desne Ocu, smiluj nam se.
 Jer Ti si jedini svet.
 Ti si jedini Gospodin.
 Ti si jedini Svevišnjí, Isuse Kriste.
 Sa Svetim Duhom, u slavi Boga Oca.
 Amen.

U prikazanju je interpretiran ovako:

Slava Bogu bud’ na nebi,
 svijem ljudima mir na svijeti,
 dava’ ćemo hvale tebi,
 Bože sveti.

Kî nebeske sred visine
 gospoduješ, hvaļen budi,
 svemogući Gospodine,
 sveđ i svudi.

Ti kî praštaš rad' milosti,
 o, jedini Božji Sinu,
 našu, molim, smrsi i prosti
 opačinu!

Vapaj, molbu čuj grešnika
 kî pokorne roni suze,
 ņega spasi do vik vika,
 moj Jezuse!

Gospodin si ti prisveti
 sred nebeske slavne vlasti,
 nek te ļubi svak na svijeti,
 nek te časti.

Slava Duhu Prisvetomu,
 slava tebi, čas i dika,
 Ocu slava bud' vječnomu
 do vik vika. (s. 81–104)

Nakon toga mudraci Isusu prinose darove: Gaspar zlato, Baldazar tamjan, a Melkior smirnu (*miru*). Kao posljednji, Melkior se obraća Mariji i Josipu (kojih nema među likovima) i moli ih da preporuče darove Isusu. Jedino se za Gaspara kaže otkud dolazi – “iz arapskijeh strana”, što je bilo u skladu s predodžbom koja je od 15. stoljeća toga mudraca vezala za orijentalni svijet. Taj je dio, jedva da to treba i napomenuti, u cjelini pjesni-kova amplifikacija. Zatim se začuje “glas s neba” koji mudracima prenosi Božju poruku da se “na stan” trebaju vratiti drugim putem. Kad se udalje, pojavljuje se bijesan Irud, koji naređuje da se pokolju sva novorođena djeca, o čemu, osim Matejeva, nijedno evanđelje ne govori: “Tada se Herod, vidjevši da su ga magi izigrali, vrlo rasrdi, te naredi da se poubijaju u Betle-hemu i njegovoj okolici sva muška djeca od dvije godine pa naniže, prema vremenu za koje se pomno raspitao u magâ.” (Mt 2, 16).

Prikazanje okončava pjesmom dvaju anđela (četnaest katrena i završna sestina) koji zapravo ukratko prepričavaju božićni događaj, pri čemu se kombiniraju vijesti iz Lukina i Matejeva evanđelja, a nešto je pjesnik udesio

prema tradicionalnoj predodžbi božićne noći: Isus se rodio u spilji, gdje ga griju magarac i vol, anđeli su pastirima navijestili radosni događaj, pa kad su došli u Betlehem, zapjevali su i zaigrali, a i prinijeli žrtvu (“ovca pretlja, kozle boje / na čas Božju tu se koje”, s. 183–184); kad su pastiri otišli, Bogorodica malenom Isusu pjeva pjesme; ugledavši zvijezdu, Isusu su u pohod došli mudraci i donijeli darove; ubrzo su začuli glas da se u svoje zemlje trebaju vratiti drugim putem, što su i učinili i tako zavarali Iruda; u posljednje tri strofe moli se Božji blagoslov.

Iako ne znamo je li *Govor božićni* ikad dospio na pozornicu – a ako jest, onda je to moralo biti na Bogojavljenje – više obilježja signalizira da je napisan da bi bio izveden, a ne tek čitan. Ponajprije, to je kratak tekst s malenim brojem likova, pa zato pogodan za inscenaciju. K tomu, ženskih likova u njemu nema, što je svakako pojednostavnjivalo pripremu u glumačkom smislu, bez bojazni da će interpretacija izazvati gledateljski smijeh. Jer, spolna metateza uvijek je potencijalni rizik budući da lako sklizne u parodiju i grotesku. Zatim, iako na samo jednom mjestu nalazimo izravnu scenografsku uputu, ona dovoljno slikovito ocrtava jedno od dvaju glavnih prizorišta – Irudovu prijestolnu dvoranu. Naime, nakon što sazna da su ga mudraci prevarili, didaskalija kaže da “diže se srdit s pristoļa”, a malo dalje “Irud uputi se s’ svoga pristoļa”. S druge pak strane, u prizoru poklonstva mudraca očito se implicira betlehemska spilja: mudraci se obraćaju Isusu, apostrofiraju ga, govore što su mu donijeli, Melkior pada na koljena, a zatim se obraća Bogorodici i Josipu. Oni se, dakle, ponašaju kao da ispred sebe imaju prizorište sa Svetom obitelji pred koju polažu darove, koju mole za blagoslov i milost.⁵ Nadalje, neke didaskalije određuju način glume: kad savjetnici Irudu otkriju da će se Isus roditi u Betlehemu, oduljom se uputom precizno opisuju geste i pokreti: “Čim ovo reku, snižno će se pokloniti i odalečit odtole. Uto ugledajući Irud istočne kraje, skrovito i’ će zazvati k sebi i nima ovako besjediti”. Posebno se napominje da “Gaspar govori u ime svijeh”, a nakon što mudraci odlože darove, didaskalija kaže da “krajevi drugijem putom idu”. Premda se to nekako podrazumijeva, određeno je kako Irud treba reagirati na prijevaru: mora se *srdito* dići s prijestolja. Scenski je vrlo atraktivno riješen način na koji mudraci saznaju da se nakon poklon-

⁵ U šaljivo-satiričnoj pjesmi *Pomoć nenadana* Vicka Petrovića (1679–1754) našao sam podatak da su jaslice pravljene u obiteljskim kućama: “za nenadnu dvorit zgodu / doma u Andra gdi mu stoji / zgrađen Betlem lijep na podu, / a u kajpici staglin poji” (s. 9–12).

stva trebaju vratiti drugim putem. I dok Biblija kaže da “u snu primiše uputu od Boga da se ne vraćaju k Herodu” (Mt 2, 12), u drami tu odluku mudracima priopćava “glas s neba”, što je moralo biti efektno, a moglo se s lakoćom izvesti – osobito u crkvenom prostoru – i proizvesti snažan učinak kod gledatelja. Konačno, u prikazanju se pjeva – jedanput to čine anđeli, na kraju dva anđela. O kakvom je pjevanju bila riječ, ne znamo, no već napomena da se pjeva a ne govori znači da su monolozi anđela – osobito prerađeni himan *Slava Bogu na visini* – interpretirani različitiije od ostaloga teksta. Treba zapaziti da polimetričnim strofama – kakvim je pisan rečeni himan – govore i mudraci kad se klanjaju Isusu, a i “glas s neba”. Metričko izdvajanje upravo tih dijelova zacijelo nešto znači, ako ništa drugo onda sugerira uzvišenost predstavljenog trenutka. Naposljetku, kad se nagađa o pjevnim dionicama u dramama kakva je *Govor božićni*, tj. treba li glagol “pjevati” shvatiti doslovno ili kako drukčije, ne treba zaboraviti da su franjevci i dominikanci imali svoje zborove, o čijem, primjerice, udjelu u festi svetoga Vlaha govori Serafino Razzi (1531–1613), ističući kako su uz glazbu pjevali vespere:

Dana 2. veljače, na blagdan Prikazanja Gospodnjega i uoči dana slavnoga biskupa i mučenika svetoga Vlaha, osobitoga zagovornika grada Dubrovnika, u katedralu dolaze dominikanci i franjevci, jedni u lijevi, a drugi u desni kor, a nadbiskup sa sufraganskim biskupima, s četiri ili pet mitronosnih opata u prezbiterij, te vrlo svečano pjevaju Večernjicu rečenoga sveca. [...] Godine 1588., kad se tu prvi put našao pisac ovih sjećanja, hebdomadarska služba bijaše na lijevom koru, dominikancima je valjalo započeti prvi stih, u jednome i drugom koru, zaszvirala je himna Svecu, a ostatak večernjice pjevao se tiho u recitativu, naizmjenice uz orgulje i uz glazbu Senata, skupa s trubama, flautama i kornetama. (Razzi 2011: 159–160)

S obzirom na duljinu *Govor božićni* opremljen je lijepim brojem indikacija koje upućuju na njegovu potencijalnu scensku sliku. Nije to u iluzionističkom smislu bila raskošna inscenacija, no onaj tko je prikazanje pisao svakako je računao na izvedbu pa je interpretima namijenio jasne mizanscenske i glumačke upute. To što u drami postoji samo jedna scenografska, a kostimografskih uputa nema uopće, razumljivo je: skicirana scenska slika trebala je olakšati uprizorenje *Govora božićnog*.

Za razliku od većine dramskih tekstova koji su opjevali navještenje, pohod Marije Elizabeti i poklonstvo pastira, onaj tko je pisao *Govor božićni* prikazbeno je uobličio temu koja – izuzmemo li nastup šibenskih redovnica 1615. godine – nije potvrđena u ranonovovjekovnoj hrvatskoj književnosti,

i u tome je njegova književno-kulturološka važnost. Premda se takvi tekstovi ne trebaju mjeriti parametrima kojima se mjeri tzv. autorska drama, neću pogriješiti ako kažem da ni u estetskom smislu nije riječ o bezvrijednom djelu. Pisano je ono standardno glatkim osmercima, a ne smije se zanemariti ni to da je dio prikazanja pisan polimetričnim katrenima, u kojima četvrti stih zvuči kao pripjev, što svakako upućuje da onaj koji ga je sastavio nije težio samo sadržajnoj prigodnosti nego i prikladnom versifikacijskom ruhu.

Da *Govor božićni* nema drugih vrijednosti – a ima ih – vrijednost mu je već u tome što postoji, nedvojbeno kao preostatak korpusa o kojem možemo samo nagađati. On potvrđuje da crkveni teatar – prigodan i vezan za blagdane – nije ugasnuo, neovisno o izmjenama poetikâ i promjenama u žanrovskom sustavu, pa i unatoč zabranama da se sakralni prostor koristi kao pozornica. Mogao je također biti snažno sredstvo učvršćivanja vjerske pouke, a mnogima je bio jedini način da se upoznaju sa sadržajem Svetoga pisma, tada nedostupnoga na hrvatskom jeziku.

Nažalost, Rajčević ni uz jedan sastavak nije zapisao ime pjesnika pa tako ni uz *Govor božićni*, ako ga je u predlošku uopće našao. Rukopis br. 126 imao je u rukama Luka Pavlović (1821–1887) koji je uz *Začinku Djevičinu sinku Jezusu* zapisao: “Gosp. Saro Điva Bone ovako Šikanje sklopi, paček prvi stisi (6) njegovi su” (l. 23r), a uz *Sedam pjesnih pokornijeh*: “Gosp Stijepa Đorđi-Gimana, vl. dubr., pritisnute u Padovi g. G. 1686” (l. 60r). Uz *Svetu Katarinu od Siene* postrance je druga ruka – rekao bih Inocenta Čulića (1782–1852) – dopisala: “Questo poematto è composto di Giugno Palmotta Autore della Cristiade” (43v), a uz *Razgovor pastijerski za Božića* novija ruka zapisala je olovkom “J. Betondi” (l. 5r). Svemu bih dodao da se sastavak *Slijedenje od mrtvijeh* (l. 2v–3v) – prepjev sekvencije *Dies irae* – na mahove poklapa s prepjevom Paska Primovića (oko 1565–1629), no u varijantama se, pa i u cijelim strofama s njim razilazi. Dakle, prikupio je Rajčević djela pjesnika 17. i 18. stoljeća pa to ne može biti orijentir u određivanju vremena nastanka *Govora božićnoga*. To što među atribuiranim sastavcima prevladavaju djela pjesnika seičenta, ne mora biti odlučujuće da se u to doba smjesti i prikazanje, a sastavak sâm po sebi ne sadrži ništa što bi pomoglo u traženju približne kronologije. Možda neka sretna okolnost riješi to pitanje; do tada neka *Govor božićni* bude dio korpusa nastaloga na prijelazu 17. u 18. stoljeće. Mislim da će više koristiti biti od njegova objavljivanja nego štete od pogrešne datacije.

LITERATURA

- Biblija: Stari i novi zavjet*. 1996. Zagreb: Kršćanska sadašnjost
- Fancev, Franjo. 1927. Novi prilozi za povijest hrvatske crkvene drame. "Nastavni vjesnik", XXXVI, 1–2: 1–21.
- Kolendić, Petar M. 1906. Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina XVIII vijeka. "Srđ", V, 15: 727–732.
- Kolendić, Petar. 1912. Predstava "Triju kralja" u Šibeniku g. 1615. "Građa za povijest književnosti hrvatske", 7: 393–400.
- Kolendić, Anton. 1955. Dubrovačka pesnikinja Marija Dimitrović. "Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor", XXI, 3–4: 229–240.
- Livaković, Ivo. 1984. *Kazališni život Šibenika*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.
- Mihojević, Josip. 1996. Izazov stvarnosti i božićne pastorale 18. stoljeća. *Dani Hvarskog kazališta XXII: hrvatska književnost 18. stoljeća – tematski i žanrovski aspekti*. Ur. Nikola Batušić, Rafo Bogišić, Rudolf Filipović, Milan Mogaš, Franjo Švelec i Josip Vončina. Split: Književni krug: 108–135.
- Novak, Slobodan P. 1978. Pietro Metastasio u hrvatskoj dramskoj književnosti 18. stoljeća. *Dani Hvarskog kazališta V: XVIII stoljeće*. Ur. Marin Franičević, Živko Jeličić, Marijan Matković i Franjo Švelec. Split: Čakavski sabor: 439–467.
- Pantić, Miroslav. 1962. Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku: 2. Premijera Vetranovićevog prikazanja "Od poroda Jezusova". *Zbornik istorije književnosti Odeljenja literature i jezika Srpske akademije nauka i umetnosti* 3: 203–209.
- Pavić, Armin. 1871. *Historija dubrovačke drame*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Razzi, Serafino. 2011. *Povijest Dubrovnika*. S talijanskoga prev. Iva Grgić i Stjepan Krasić, tekst na marginama prevela Anamarija Paljetak. Dubrovnik: Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik.

SUMMARY

TEXTOLOGY AND THE LIMITS OF NATIONAL PHILOLOGY

The forgotten drama *Govor božićni* (Christmas speech)

Setting off from the premise that the limits of national philology are determined by the knowledge of its corpus, and by using the drama *Govor božićni* as a case study, the paper aims to show the extent to which the pre-revival Croatian literature has been investigated and available. The drama is the performance of the Adoration of the Magi, which is a theme often claimed to be absent from the early modern Croatian Christmas dramas. One notable exception was the performance by the nuns from the Benedictine convent of Holy Saviour (Sv. Spas) in Šibenik in February 1615, but its text has not been preserved. *Govor božićni* confirms that the church theatre – marking and celebrating the church holidays – did not disappear, but remained independent of the changes in poetics and genre despite bans to use the church facilities as a stage.

Keywords: Croatian drama, *Govor božićni*, Adoration of the Magi

GOVOR BOŽIĆNI

Kralj Irud, redovnici, poglavice i zakoniteži i tri kralja istočna:
Gaspar, Baldazar i Melkior

Irud

- Čemu ovako nemir hudi
tužno srce mē skončava,
zašto smrtni, vajmeh, trudi,
što li ovaka boles prava,
- kî pun slave, časti i dike, 5
ļubļen, časćen od svakoga,
vjerne vladam podložnike
sred pristoļa kraļevskoga?!
- Sve što moja vlas naredi,
sve što začmem u pameti, 10
svak obslužit vjerno slijedi,
još da bi imo tad umrijeti.
- Ja, kî slavu moga imena
sterem na kraj svijeta ovoga,
kraļevskoga kî s plemena 15
časćen jesam od svakoga,
- u ovakomu tot načinu
pristrašen ću ja živjeti
da ovu dragu kraļevinu
ne uzbude meni oteti? 20
- Poglavice glasoviti,
zakoñaoci mudri i znani,
možete me vi smiriti,
lijek podati mojoj rani.

Ako pravo vi kažete 25
 što vas pitat budem sada,
 moga iz srca dignu' ćete
 strah, pogibe, sumnju, jada.

Recite mi gdje će biti 30
 krajevskomu stan djetetu,
 gdje se ima poroditi,
 u kom mjestu na ovom svijetu,

erbo začuh da iz istoči 35
 zvijezda bude zasvijetlit se,
 da će istočni kraļi doći
 za Jezusu poklonit se.

Redovnici, poglavice i zakoniteļi

Grad Betlem se kî naziva,
 Jezus će se tuj roditi,
 kako mudro prikaživa
 prorok s Pismom glasoviti: 40

“Evrijenskih sred naroda
 iz Betlema mala grada
 glasovit će bit vojevoda
 izraelski puk da vlada”.

*Čim ovo reku, snižno će se pokloniti i odalečit odtole. Uto ugledajući
 Irud istočne kraļe, skrovito i' će zazvati k sebi i nîma ovako besjediti:*

Irud

O, moguće slavne krune 45
 iz istočnihih od država,
 evrijenske su strane pune
 dobitnijeh vašijeh slava!

Radujem se mojoj sreći
 i kê danas primam časti, 50
 da sam mogo zgodu steći
 kraje poznat take vlasti.

Začuh glase da hodite
 porođena nač djeteta
 ter u ňemu da vidite 55
 izraelskijeh kraja četa.

Pod'te hrlo vi hrabreni
 kraji istočni sred radosti,
 doglasite još i meni
 kê vidjeste čestitosti. 60

Nek dostojan take časti
 budem i ja brzo biti,
 prid ňegove noge pasti,
 dare obilne pokloniti.

Gaspar govori u ime svijeh:

Ispuñeno sve će biti, 65
 ne brini se niti smeta',
 svi ćemo ti doglasiti
 čim vidimo mi djeteta.

Na ime kraļa, na ime tvoje
 obećavam s časa ovega 70
 veličanstvo da će tvoje
 uvježbano bit od svega.

K tebi zaisto brzo ulake
 čim treba je poslat ćemo
 i najmañe zgode svake 75
 vjerno i pomno glasit ćemo.

Utoliko harni dosti
 ostajemo s tvê ljubavi
 er kraļevske tvê skladnosti
 nam kazo si biļeg pravi. 80

Andeli pjevaju:

Slava Bogu bud' na nebi,
 svijem ļudima mir na svijeti,
 dava' ćemo hvale tebi,
 Bože sveti.

Kî nebeske sred visine 85
 gospoduješ, hvaļen budi,
 svemogući Gospodine,
 sved i svudi.

Ti kî praštaš rad' milosti,
 o, jedini Božji Sinu, 90
 našu, molim, smrsi i prosti
 opačinu!

Vapaj, molbu čuj grešnika
 kî pokorne roni suze,
 ņega spasi do vik vika, 95
 moj Jezuse!

Gospodin si ti prisveti
 sred nebeske slavne vlasti,
 nek te ļubi svak na svijeti,
 nek te časti. 100

Slava Duhu Prisvetomu,
 slava tebi, čas i dika,
 Ocu slava bud' vječnomu
 do vik vika.

1. kralj Gaspar

Vjekuvječni Bože mili, 105
 kî zemałskoj priđe strani,
 blagosov nam tvoj udili,
 nas sahrani.

Iz arapskijeh strana k tebi
 dođoh snižni ja kralj Gašpar, 110
 malo zlata, Kralju od nebi,
 primi na dar.

2. kralj Baldazar

Srećne česti, srećna udesa
 gdje nas zvijezda k tebi vodi,
 rastvorena čin' nebesa 115
 vidim odi.

Vjerna slugu Baldazara
 kî se iz rodna dijeli stana
 primi, molim, s malo dara
 od tamjana. 120

3. kralj Melkior

Čestit ću se zaisto rijeti
 da sam vidio Kralja od nebi,
 bud' na nebu, bud' na svijeti
 slava tebi.

Snižna srca, čiste vire 125
 na koljena Melkior pada,
 moli da ovo primiš mire
 na dar sada.

Za nas, rajska ti Kraljice,
 sveti starče, sad molim te, 130
 milostivo k nami lice
 obratite.

- Prikažite vi darove
 Sinku i naše sve požude,
 da nam svete blagosove 135
 dat uzbude.
- Čuje se glas s neba:*
- Na izgled zvijezde put slijedite
 erbo neće bit prošasti,
 da se na stan povratite 140
 puni časti.
- Zapovijeda tako sada
 kî kraľuje sred nebesa
 i kî pomno sveđer vlada
 sreću udesa.
- Kraľevi drugijem putom idu.*
- Irud*
- Sve privare poznam veće 145
 kraľa istočnijeh pun gorkosti,
 poznali su s mê nesreće
 mojijeh riječi sve hitrosti.
- Nijesu htjeli doglasiti
 kô obećaše pomno meni, 150
 sada uvježban mogu biti
 gdje pribiva Kraľ rođeni.
- Imam način da se umiri
 sva srditos mê bolesti,
 čim dospjedu moji nemiri 155
 ufam svak čas boľe česti.

Diže se srdit s pristoļa.

Nek se ubiju bez milosti
sva dječica po Betlemu,
neću jednom da se prosti
još po mjestu svud bližñemu! 160

Š ñimi hoću pogubiti
ja Jezusa da ne usprijeti
na pristoļe moje uziti
ni kraļestvo moje oteti.

Irud uputi se s' svoga pristoļa.

Dva anđela pjevaju:

Porodi se Jezus mili 165
u betlemskoj tmastoj spili,
mraz i studen sveto tilo
kako vrijeđa sad nemilo.

On izabra zviјeri divije, 170
oslić i vo da ga grije,
na slamici leži i nina
ubogoga sred načina.

Anđeli su cječ ļuvezni
zapjevali slatke pjesni
i pastijerim navijestili 175
da se rodi Jezus mili.

Oni ostaviše svoja stada
i dođoše k ñemu tada,
tuj se pjeva, tuj se sviri,
veselu se svi pastiri. 180

Radi srećne take zgode
hitri tanac tuj izvode,
ovca pretļa, kozle boļe
na čas Božju tuj se koļe.

- Čim se pastijer k domu odijeli, 185
 blagosov mu Bog udijeli,
 kod Jezusa majka staše,
 slatke pjesni začiñaše.
- S druge strane pun ljubavi 190
 Jozef sveti molbe upravi,
 malo nakon srećne zgođe
 kraļi istočni tuj dohode.
- Vidjeli su zvijezdu sjati 195
 kâ im bude put kazati,
 srećno koja njih dovodi
 uprav gdje se Bog porodi.
- Čim prid Boga tuj dođoše, 200
 na koljena svi padoše,
 skrušena srca, čiste vire
 zlato daju, tamjan, mire.
- Sad se Irud hud privari
 čudnovite slijedu stvari,
 kraļi istočni čuju tada
 glas zaupit iznenada,
- kî dohodi k nim s nebesa 205
 očitovat čes udesa,
 da prošasti put ostavu
 i da u zvijezdu vid upravu,
- kâ će s rajskom srećnom česti 210
 drugijem putom njih provesti,
 eto istočni kraļi veće
 odijelu se puni sreće.
- Nu kî čujem čudnoviti 215
 svete iz spile glas iziti,
 pristupimo, Bog nas zove
 svoje dat nam blagosove.

Srca naša razveseli,
tvoj blagosov, Bože, udijeli,
smrti naše čas kad slijedi
u rajske nas dvore uvedi, 220

u vječnomu da pokoju
uživamo milos tvoju,
da budemo prem čestiti
Sveto Trojstvo proslaviti
i Mariju, rajsku diku, 225
častit, dvorit sveđ u viku.

Tako budi!

Svrha prikazańa božićnoga.